

VOORWOORD

Negenenzeventig

Enig gevoel voor zelfkastijding kan het WKO niet ontzegd worden. De kritische noten uit de discussie-oproep 'Opbouwwerk uit de tijd?' (WKO-Nieuwsbrief 51) werden door de werkgroep Praktijktheorie gretig opgepikt om deze uit te werken tot een zelfanalyse, te verrichten door enkele oude en nieuwe denkers uit ons midden. Op deze zogeheten consultatiedag blijkt een schrijverskwartet (*Valstar, Derksen, Brouwer en Jonker*) in dit nummer terug. De roede wordt hierbij niet gespaard. Gelukkig wordt er ook, maar heel voorzichtig, met vrolijk vertrouwen naar de toekomst gekeken. Een beeld dat enkele malen opduikt, is dat van de 'vloeibare kerk'. Aan een recente publicatie die hiervoor een lans breekt, is een afzonderlijke bespreking gewijd.

Naast dit geworstel met nieuwe uitdagingen ook enkele meer klassieke thema's. *Nico Derksens* enthousiasme voor bibliodrama wordt op waarde geschat voor het werken aan kerkopbouw. Bisschop, maar vooral WKO-lid, *Joris Vercammen*, verslaat het recente symposium over kerkelijk gezag, een ondergewaardeerd thema in onze kringen. En geprikkeld door het populaire 'Leven uit de Bron' schreef *René Hornikx* een essay over de fundamente van het kerkelijk opbouwwerk. Inhoudelijk bent u dan weer helemaal bij. Tot slot vindt u in deze wat vlotter opgemaakte nieuwsbrief de bijgewerkte ledenlijst. Wij verheugen ons in het tot negenenzeventig gegroeide aantal. Mogen wij dit bij alle zelfkritiek als een gunstig teken verstaan?

Kees de Groot

VAN HET BESTUUR

Over soep, broodjes en een gehaktbal

In de periode november 2003 tot en met januari 2004 kwam het WKO-bestuur twee keer bij elkaar. Tegenwoordig doen we dat niet meer in het Protestantse hoofdkwartier in Utrecht, maar in de residentie van de Oud-Katholieken in Amersfoort: goedkoper en dichterbij de trein. Maar wat de doorslag gaf was dat bisschop Joris het bestuur verleidde met de belofte van soep en broodjes. In het begin hield hij woord, de laatste vergadering was de soep echter verdwenen. We houden ons hart vast over wat ons de volgende vergadering te wachten staat...

Deze aflevering 'Van het bestuur' heeft trouwens nog meer culinaire trekjes. De volgende is afkomstig van de Dijnseburg in Zeist. Daar vond in november, op initiatief van de werkgroep Praktijktheorie, een consultatie plaats over inhoudelijke ontwikkelingen in kerkelijk opbouwwerk. Op zich een lichtvoetig gesprek, maar door de lengte ervan, de grote diversiteit aan thema's en geluiden en de pessimistische verwachtingen van sommige deelnemers werd het toch zwaar. In een evaluatiegesprek van de werkgroep bleek dat we moeite hadden om bij elkaar te krijgen waar we het allemaal over hadden gehad. Eén van de deelnemers merkte op dat de gehaktbal, met

smaak genuttigd aan het einde van de dag, nog het meest was blijven hangen...

Waar zat 'm inhoudelijk gezien die zwaarte nu in? Die heeft toch wellicht ook te maken met het gegeven dat kerkopbouwkunde een crisiswetenschap is. Verwachten we dan niet teveel als we willen dat dit het proces van desintegratie stopt? Moeten we niet de moed hebben om te verzuipen? En er is toch ook wel een reden om dankbaar te zijn: er mocht toch ook wel wat uitbreken? Beter het proces van desintegratie accepteren dan redden wat er te redden valt. Rouwen is dan een belangrijk onderdeel: mensen helpen om constructief afscheid te nemen en hen helpen te analyseren wat er gebeurd is.

Een andere deelnemer ligt wakker van het verdwijnen van humaniteit die verbonden was met christelijk geloof. Nu breekt opnieuw het heidendom, de bestialiteit uit bij de grote consumerende massa. De kerk beschikt over bronnen/tradities/wortels die we kunnen aanboren. Als je dat doet, stuit je op een verlangen, zingeving. We kunnen nog steeds iets aanbieden en openbreken, openboren en leven, vertrouwen op het sterke verhaal. Het gaat om aansluiten, van buiten naar binnen denken. We vragen ons af wat het vloeibaar worden van religie nu betekent voor het kerkelijk opbouwwerk. Wat zijn voor de toekomst verzamelingen die je moet stimuleren en benoemen als kerk? Wat kunnen we leren van publicaties als 'Bouwen met los zand' en 'Liquid church'?

Voordat u als lezer nu gaat denken dat deze bespreking verspilde tijd was haast ik mij te melden dat deze gehaktbal, hoewel zwaar op de maag liggend, inmiddels is verteerd. Daarvan getuigen hopelijk diverse artikelen in deze

nieuwsbrief over deze dag. We hopen ook dat een en ander gaat leiden tot een studiedag over geïndividualiseerde godsdienstigheid en kerkelijk opbouwwerk.

We mikken op **26 mei!**

In deze periode namen twee WKO-ers afscheid. Op 21 november nam Gerard Groener afscheid van de KTU met een symposium en de presentatie van zijn boek 'Ingewijd en toegewijd'. Op 13 december was Jan Maasen aan de beurt. Hij verruilde het DPC Rotterdam voor dekenaat Het Groene Hart. We hopen dat Gerard en Jan hun draai zullen vinden in hun nieuwe levens- en werkfase!

Peet Valstar

IMPRESSIE

Consultatiedag Kerkelijk Opbouwwerk

Thema van de studiedag was: Wat zijn volgens jou de belangrijkste ontwikkelingen in het vak kerkopbouw?

Welke perspectieven, welk toekomstbeeld zie jij voor het kerkelijke opbouwwerk, waarvoor zou je willen gaan?

De dag vond plaats op 13 november, 13 mensen hebben eraan deelgenomen.

Eerste terugblik

We hebben ongeveer drie weken nadien als voorbereidingsgroep naar deze dag teruggekeken. We hadden grote moeite terug te halen waarover we allemaal gesproken hadden. We lazen een verslag van Peet Valstar van deze dag. En na het lezen van het verslag was er een grote zucht, bij allen. Het begon wel weer te dagen, maar toch, we hadden het verslag nodig om erin te komen en dat is een teken. Een teken van de zwaarte

van het gesprek en van de moeite met het thema.

Toch is dat interessant. Op het einde van de dag namelijk hadden we overwegend het gevoel zinnig bezig geweest te zijn, veel materiaal verzameld, veel thema's aangeraakt, goede waarnemingen gedaan en aardige analyses gemaakt te hebben.

In drie weken was er ook weer zoveel gebeurd bij en met mensen, dat de studiedag diep was weggezakt. Ook iets van somberheid bleef er over.

Peet Valstar zei: "Bij Nico Derksen was nog wat positiefs te

'Het moet van Joke'

horen, wanneer het gaat over geloofscommunicatie en kerkopbouw". Ik stem daarin toe. Maar ik realiseer mijzelf dan ook op de grens te zitten van missionaris zijn van mijn ervaring met en overtuiging van het geloofsgesprek en de geloofscommunicatie om eigen geloofstaal te ontwikkelen. Dat is bezig zijn vanuit eenzelfde overtuiging als Jan Hendriks wanneer het gaat over 'Terug naar de bron en de gemeente als herberg'. Ook hier kun je missionaris zijn van je eigen overtuigingen... Dat mag trouwens ook best, mits we maar in contact met de weerbarstige realiteit blijven en de meerdere mogelijkheden om er naar te kijken.. Of zoals van Joke Ploeger-Grotegoed gezegd werd: móeten we wel over gemeente-ontwikkeling praten i.p.v. gemeente-opbouw? 'Het moet van Joke', zei iemand met humor, 'maar ik ben er niet zo zeker van'. Waarom dit laatste? Opbouw als

woord houdt de zaak open, geeft aan dat de realiteit weerbarstig is, je kunt links en rechts beginnen, inhalen. Ontwikkeling duidt al op processen, op groei, op rijping. Er was twijfel, hoe mooi het ook klinkt, of dat wel een weergave van de realiteit nu is. Ik herinner me het laatste artikel van Bert Goedhart in Praktische Theologie, die zei: 'Ik mik niet meer op gemeente-ontwikkeling. De realiteit toont aan dat je het hele systeem van de gemeente of parochie toch niet bereikt.' Hij is meer fragment- en groepsgericht gaan werken.

Kijkrichting

Met het bovenstaande wil ik maar zeggen: we raken allemaal iets aan wat wezenlijk is en van groot belang, maar daarmee is het nog maar een fragment in de waarneming van de realiteit en van de weg die gezocht moet worden. De cultuur, de ontkerkelijking, de ontkerstening zijn zo intensief aanwezig, dat we er waarnemend en analyserend niet genoeg mee bezig kunnen zijn om ons geen illusies te maken. Anders gezegd: om perspectieven te zoeken die geworteld zijn in onze werkelijkheid nu.

Maar ik wil dat wel doen als Adventsmens. Want dat is de tijd waarin ik op deze impressie zit te broeden en met een reactie begonnen ben. Een gelovige is namelijk dan meer toekomstmens als z/hij zich niet vastbijt in het heden. De Levende als de komende: 'Van U is de toekomst, kome wat komt.' Ik beschouw dat niet als een vrome zin, maar als de diepste herinnering – Memoria – van wat wij hebben meegekregen: wát er ook aan vormgeving van kerk verandert en zal veranderen – en zijn we niet blij dat daar het nodige gebeurd is? - wát wij ook aan terugloop van kerkelijke en/of gelovige mensen beleven: de

Schrift als eerste Memoria Dei ligt er en ik vertrouw dat de Geest bezig blijft in mensen te werken zodanig dat de Levende ook in taal, contact, communicatie, dienst en rituelen levend blijft. Soms is het moeilijk daar zo open en vertrouwvol naar te blijven kijken.

De eerste stappen op de studiedag

Het gaat om perspectieven, die geworteld zijn in de werkelijkheid van nu.

Zo begonnen we de studiedag dus ook: onze interesse en belang waren thema's als gemeenschapsvorming, terug naar de kern, conflict als kans, spiritualiteit als motor tot vernieuwing, postmoderne gemeente zijn, missionair-diaconaal bewustzijn, veranderingsprocessen. Dat was stap 1.

Stap 2 was een diagnose stellen. Mij vielen van vele opmerkingen het meeste op: het vloeibaar worden van het religieuze veld, de culturele verandering van het religieuze veld en het verlies van de publieke ruimte (godsdienstige gettovorming viel als oude/nieuwe term).

Dat betekent in elk geval ook verlies van de oude of de bekende socialisatiepatronen als het gaat om kerkelijk en gelovig worden. Het betekent ook verlies van betrokkenheid en commitment. Er is een gemeenschappelijk besef van een radicale crisis in religiositeit, kerkelijkheid en godsdienstigheid.

Je kunt niet zo maar zeggen dat alle ontwikkelingen of positief of negatief zijn. Het heeft van beiden iets. Er melden zich tegelijkertijd nieuwe zaken. Er is betrokkenheid op allerlei nieuwe ritualisering, o.a. rond rampen en rond zinloos geweld waar te nemen. De serviceclubs spuiten uit de grond

als vervanging van oude gemeenschapsverbanden, wellicht zijn het uitingen van nieuwe vormen van 'wij'. Er is bewuste en verdiepte gelovigheid bij velen te vinden. En toch het gevoel van verdamping dat doorgaat. Geen theorievorming die nieuw greep op de praktijk van alle dag geeft.

De moed tot verdrinken

Verwachten we niet teveel als we willen dat het proces van desintegratie gestopt wordt? Vraagt het niet de moed tot verdrinken eerder dan redden wat er te redden valt?

Maar we hebben ook nauwelijks een antwoord op de concrete gang van zaken: er is eerder sprakeloosheid en onmacht. Opbouwen, kerkopbouw heeft te maken met mensen, hun motieven, hun idealen, hun bezielheid, hun perspectieven, hun visies. Ieder doet wat, op haar plaats, op zijn manier, poogt er het beste van te maken, zoekt naar greep op die weerbarstigste werkelijkheid.

In de bestaande gemeenten en parochies hangt het veelal af van de aanwezigheid van beziel leiderschap of er nog binding en voortgang te vinden is. Daarnaast zijn er oprechte manieren de bestaande dingen nog zo goed mogelijk voortgang te doen vinden. Motivatie en tijd voor vorming en toerusting zijn schaarstegoederen, terwijl teamvorming en steunen op vrijwillig kader de items zijn voor de voortgang in het pastoraat. De competentie tot verandering lijkt afwezig. Of kan dat ook alleen economisch lukken, wanneer de dwang van winst maken op producten er achter

staat. Anders word je ontslagen of verplaatst naar een andere afdeling?

Het ietsisme

Derde stap: wat kwam echt boven drijven?

In de middagsessie van onze studiedag keken we opnieuw naar de kurken die uit ons gesprek kwamen bovendrijven. We noemden: de verdamping van ons geloof, de vraagtekens rond identiteitsvragen, het ontstaat van het 'ietsisme': er is wel iets tussen hemel en aarde en ook dat is al een stroming geworden. Sterke troefkaarten liggen bij management, consultancy, werken aan structuren en organisatie. Maar al sinds de tachtiger jaren zijn er ook stromingen naar werken aan spiritualiteit, geloofsidentiteit, geloofscommunicatie. Ook Zulehner in Oostenrijk en Duitsland pleit voor pastoraal als terugbinding aan de Oerbronnen van het geloof en het zoeken naar menselijke nabijheid. Kan de opbouwwerker iets met de crisis als gebedscrisis (Rob van Kessel), is hij óók theoloog die de geloofsidentiteit centraal stelt, spreekt zij/hij ook de gelovige dimensie van groepen aan, waar hij ook zit of begint te werken? Een tweede thema was: nieuw leiderschap gevraagd. Er vindt een erosie van het institutioneel leiderschap plaats, 'leken' zijn ook steeds meer leider, we hopen op spontaan leiderschap. Er zijn grote tendensen merkbaar van zoeken naar gedeeld leiderschap, vorming van pastorale teams, gedeelde verantwoordelijkheid. Vrijwilig(st)ers zijn er nog wel veel - een derde thema -, maar de vergrijzing slaat toe en ook de tijdsfactor gaat een eigen rol spelen. Mensen worden preciezer in hun tijdsbesteding. Steeds meer mensen hebben banen en willen of moeten geld verdienen. En ze

willen projectmatiger werken: zolang en zoveel uren. De jongeren schuiven niet of nauwelijks meer aan.

Ondertussen lees ik ergens: 'Theologen komen niet verder dan de secularisatie als een lot te aanvaarden; zij zetten er niets tegenover. Zij lijken een houding van 'laissez faire, laisser passer' te hebben.' Niemand ligt wakker van het verlies of minstens het dreigende verlies aan humaniteit dat verbonden is met het christelijke geloof. En met frisse zin begin ik aan het nieuwe boek van Vattimo ... : 'De filosofie van de secularisatie'.

Maar de centrale vraag blijft: de kerkelijk religie verkeert in crisis en het kerkelijk opbouwwerk doet wel wat, doet wel veel, maar we zitten nu niet bij elkaar in het besef het antwoord te weten.

Integendeel, eerder het besef: hebben wij er nu wel een antwoord op? Als het over de theorie van het kerkelijk opbouwwerk gaat, klinkt vooral: spanning tussen verandering en opbouw, spanning tussen structuur en agogiek, spanning tussen agogiek en theologie(inhoud). Theoretisch dienen theologie en de sociale wetenschappen bij elkaar gebracht en liefst geïntegreerd te worden, maar het valt nog steeds niet mee. De praktijk zuigt ons eerder naar het gevangen zijn in problemen dan gericht zijn op doelen en successen.

Een volgend thema op onze middagsessie was het eerder met binnen bezig zijn dan met buiten, hoezeer de kerken en de theologen ook door de buitenwereld beïnvloed worden. Een probleem van kerken, maar evenzeer van politieke partijen. Hoe krijgen we de thema's van de mensen in de samenleving echt binnen in onze kerken. Ook hier onmacht om de ontwikkelingen te sturen. De

spanning dus van enerzijds zoeken naar openheid en anderzijds continuïteit. Voor binding aan het geloofsverhaal is er ook een grens aan de openheid.

Lef

Perspectieven voor het kerkelijke opbouwwerk? De vierde ronde.

Ik laat enige antwoorden volgen:

– Op een geïnspireerde en inspirerende manier mensen herverzamen, die leven binnen de context van dit tijdsgewricht, daarbij aansluiten wat zich als bewegingen aandient, met benutting van spontaan leiderschap en met primaire aandacht voor de geloofsdimensie.

– Werken aan geloofscommunicatie, waarbij levensverhaal en geloofsverhaal in elkaar gevlochten worden en een plek krijgen. Management, werken aan structuren en aan organisatie-ontwikkeling zijn dienstbaar aan dit hoofdgegeven.

Het fragmentarische karakter van veel werk mag positiever gewaardeerd worden met het lef wat goed is ook goed te noemen, hoe eenvoudig en klein ook. Het vraagt spiritueel heel wat moed de grote kerkcontrole los te laten.

– Het gaat om opbouwen van kleine bestuurbare diaconaal / missionaire gemeenschappen met presentie-achtige vormen van pastoraat: kerkelijk opbouwwerk dient dat mogelijk te maken.

– Het oude en revolutionaire karakter van kerkopbouw is opnieuw gevraagd: alle deelfuncties van ons werk moeten vanuit dit perspectief bekeken worden.

– Kerkopbouw heeft teveel op de lijn van de agologie gezeten en moet zich breder oriënteren op organisatie, bedrijfskunde, verandering, vanuit dezelfde theologische criteria, met oog voor effectiviteit en legitimiteit.

– We dienen de kerk als organisatie als uitgangspunt te nemen.

– Kerkopbouw is overkoepelend en naast catechetiek, diaconiek en liturgiek ook een eigen kerntaak, met name op het terrein van beleid, bestuur en organisatie. Het WKO moet inspelen op de samenwerkingsverbanden.

Ik houd op: allereerst in het besef dat ik niet alle mogelijke perspectieven van die middag nu genoemd heb. Ten dele omdat het me nu teveel wordt, ten dele omdat ik het verslag nalezend niet zeker weet of ik elk perspectief ook al begrijp.

Wat ik me ten diepste herinner van die middag is hoe ieder met zijn denken en met zijn huidige ervaringswereld present was, van daaruit dacht en voelde en associeerde en tegelijk probeerde wat meer algemene lijnen te trekken naar de theorie en de theologie van het kerkelijke opbouwwerk.

Ik besluit met een paar grondregels die we vonden:

– Wat betekent het vloeibaar worden van religie – het proces van unfreezing – voor het kerkelijk opbouwwerk: het blijft de vraag?

– Welke gebeurtenissen in het hier en nu, o.a. in initiatieven in de samenleving en kerk - kun je kerk noemen?

– Waar het kan blijft de kerkelijk opbouwwerker mogelijkheden scheppen voor geloof, blijft zij/hij inspireren, mobiliseren, inhoudelijk toerusten, vrijmoedigheid ontwikkelen geloof aan te spreken: een bevrijdende God op een bevrijdende manier ter sprake brengen.

'Geloofscommunicatie zal deel uitmaken van de identiteit van de kerkelijk opbouwwerker'

Hier ben ik in elk geval ook zelf aan het woord maar na deze dag had ik sterker het besef: maar ik niet alleen.

Nico Derksen

IMPRESSIE

Doorstart voor het kerkelijk opbouwwerk?

Enkele gedachten na een consultatiedag

‘Waar gaan we in het nieuwe jaar naar toe?’ Deze vraag uit een oudejaarsavondconference van Wim Kan zou als motto hebben kunnen gelden voor de WKO-consultatiedag op 13 november 2003. Waar staan we als kerkelijke opbouwwerkers in praktijk en theorie en in welke richting begeven we ons in en na 2004? De dag was gestructureerd naar de drieslag diagnose, analyse en perspectieven. Ontwikkelingen in kerk en samenleving werden tegen het licht gehouden, om van daaruit nieuwe of aangescherpte gezichtspunten te formuleren.

Wisseling van de wacht

Voor mij als relatieve nieuweling in dit gezelschap stond de dag vooral in het teken van 'de wisseling van de wacht' en ook 'het likken van de wonden'. De 'founding fathers' van het kerkelijk opbouwwerk (Piet van Hooijdonk, Jan Hendriks, Roger Weverbergh, Hans Pasveer) waren in gesprek

met de nieuwe garde en met hen die hun sporen al wat langer verdiend hebben. Natuurlijk blijven de mannen die het opbouwwerk 'in den beginne' gemaakt hebben (publicitair) actief, maar het zijn wel (bijna) emeriti. En als hun plaats al aan de academie worden overgenomen dan toch niet door docenten kerkopbouw, maar door praktisch-ecclesiologen. De nieuwe lichte universitaire docenten houdt zich niet alleen (specifiek) bezig met kerkelijke veranderingstheorieën, maar ook (breder) met missionaire en diaconale vragen in deze postmoderne tijd waarin de samenleving 'liquidiseert'. De opbouwwerkers van het begin zien de specifieke aard van hun vak verdampen/teloorgaan in nieuwe academische vakken. Zij zijn daarnaast teleurgesteld over de beperkte betekenis van het opbouwwerk bij het begeleiden van veranderingen in de landelijke kerken. Ik proefde enige frustratie over het feit dat de kerken geen gebruik gemaakt hebben van de in het WKO opgedane kennis en ervaring met veranderingsprocessen. Bij het goed laten verlopen van de fusie tussen de drie protestantse kerken en van het door het bisdom ingezette beleid van clustering van parochies zouden die kennis en ervaring van groter waarde (geweest) kunnen zijn. De kerkelijke top heeft er echter voor gekozen om voor veel geld bedrijfsadviseurs in te schakelen en de aanwezig 'know how' van de eigen opbouwwerkers te versmaden. Weet de kerk niet wat ze in huis heeft? Is een reorganisatie altijd het meest gediend met 'consultancy' van buiten? Moet herstructurering veel geld kosten voordat men zich daaraan wil committeren? Of is het kerkelijk opbouwwerk misschien zelf tekortgeschoten, kon men te gemakkelijk over het hoofd gezien

worden, is het niet gelukt om over te brengen welke schat men vergaard heeft? Hoe dan ook, het verkennen van nieuwe perspectieven voor het WKO wordt getekend door het likken van de wonden bij de wisseling van de wacht. Wellicht dat we toch nog eens wat verder moeten reflecteren op wat de betekenis is van dit legaat. Het wachten is op een overzicht van de geschiedenis van het kerkelijk opbouwwerk tot op heden. Niet alleen als historisch document, maar als basis voor een analyse van deze werksort met het oog op de toekomst.

Postmoderne samenleving

Nieuwe mogelijkheden ontstaan in een veranderende samenleving. Een aantal voorbeelden. Het 'vloeibaar worden' van maatschappelijke verbanden (Sennet, Bauman) dringt tot een herbezinning op de betekenis van 'koinoonia' in kerkelijke geloofsgemeenschappen. De rationalisering van onze leefwereld heeft als keerzijde de hang naar bezieling en spiritualiteit. Het complexer worden van ons leven, het ontbreken van overzicht, vraagt om leiderschap. Schaalvergroting betekent ook voor kerken een investering in werkers die fusieprocessen kunnen begeleiden. De woningbouw-explosie in VINEX-locaties, maar ook de herinrichting van oude buurten, waarbij slechte woningen met lage huren tegen de grond gaan en vervangen worden door duurdere koopwoningen, noopt tot een breed-maatschappelijk visie op sociale samenhang. Welke bijdrage kunnen de kerken in de buurt leveren aan de opbouw van sociale cohesie? Nieuwe mogelijkheden (gemeenschap, spiritualiteit, leiderschap, schaalvergroting, sociale cohesie) in een veranderende samenleving. Anno 2004 bevindt het kerkelijk opbouwwerk zich in een andere

samenleving dan waarin de eerste 'oikodomische' theorievorming plaatsvond. Deze constatering is niet alleen het intrappen van een open deur. Het vraagt om een zorgvuldige maatschappijanalyse, als basis voor een herbezinning op het opbouwwerk. De samenleving is niet langer maakbaar en de kerk evenmin. Spiritualiteit is gemeengoed, maar het is wel geseculariseerd, ontvreemd aan de kerk. Een geïndividualiseerde samenleving heeft niet alleen behoefte aan burgers die hun eigen verantwoordelijkheid nemen, maar ook aan visionair leiderschap en aan het vermogen om te kunnen gaan met verschillen. Clustering van kerkelijke gemeenschappen (het opheffen van formatieplaatsen en het verkopen van kerkgebouwen) is geen garantie voor overleven. Kerken verdwijnen uit buurten die onder sociale spanning verkeren. Het territoriale principe staat onder druk. Als er nog kerken zijn in 'prioriteitswijken' dan organiseren zij zich vaak als categoriale mentaliteitsgemeenten die weinig tot geen contact met hun directe sociale context hebben. We redden het niet (meer) met een vorm van modern, kerkelijk 'social engineering', waarbij kerkelijke geloofsgemeenschappen zich aanpassen aan maatschappelijke veranderingen, binnen overzichtelijke marges.

Teveel belast met een modern emancipatie-paradigma

Er is een fundamentele heroriëntatie nodig. Wellicht zijn we binnen het kerkelijk opbouwwerk (nog) teveel belast met een modern emancipatie-

paradigma. Door te interveniëren in de kerkelijke praktijk beogen we modelmatige veranderingen tot stand brengen. Vanuit dit paradigma wil het kerkelijk opbouwwerk geloofsgemeenschappen bij de tijd brengen, zorgen dat ze de aansluiting niet verliezen bij maatschappelijke ontwikkelingen, de gevolgen van de ontkerkelijking zo goed mogelijk opvangen en mee blijven doen op de markt van welzijn en geluk. Daarmee hebben we het tij echter niet kunnen keren. Het moet misschien anders.

Meer presentie in het opbouwwerk

Het moet misschien allemaal wat 'postmoderner'. Minder denken vanuit de maakbaarheid. Minder plan-, proces-, modelmatig. Minder aanhaken bij een marktideologie. Primair meer investeren in het erkennen, bevestigen, steunen, zich laten tonen van geloofsgemeenschappen en het versterken van de aanwezige hulpbronnen. Een prachtig voorbeeld van zo'n levenskrachtige gemeente blijf ik 'de Olijfberg' in Antwerpen vinden (www.protestantse-kerk-antwerpen-noord.be). Daarom kunnen we niet om de presentiebenadering van Andries Baart heen. Ik heb zijn aanwezigheid en bijdrage gemist op deze consultatiedag. Het interventie-denken binnen het opbouwwerk moet een groter presentiegehalte krijgen. Dat zou het volgende kunnen betekenen:

1. durven investeren in kleinschalige kerk-in-buurt-projecten;
2. zich niet alleen richten op het oplossen van problemen, maar geloofsgemeenschappen ook een verhouding helpen te vinden tot wat niet oplosbaar is;
3. werken aan vertrouwen;
4. tempo en ritme van de geloofsgemeenschap is

bepalend, niet het tijdpad van de opbouwwerker;

5. zich kritisch opstellen tegenover de invloed van de markt, van het economische discours in samenleving en kerk.

Evangelikalen

Dit laatste (markt en kerk) lijkt me een belangrijk punt van gesprek met evangelikale 'opbouwwerkers'. In de protestantse wereld lijken de evangelikalen een steeds voornamere positie in te nemen. Ik hoef maar te verwijzen naar de onverkwikkelijke wijze waarop er in de Anglicaanse kerk in de zomer van 2003 één homoseksuele bisschop net wel en één niet benoemd werd onder druk van de evangelikalen. De verwachting is dat de evangelikalen de komende jaren nog meer invloed zullen verwerven door hun groeiende aantal. Of kijk naar de opmars van de 'pentecostal'-bewegingen in Afrika en Latijns Amerika. Of zie de populariteit van het materiaal van de 'churchgrowth'-beweging (Willow Creek Community Church, Saddleback Community Church, Redeemer Presbyterian Church) in onder andere Duitsland en Nederland. In het opbouwwerk kunnen we de komende jaren niet om de evangelikalen heen. We moeten ons verstaan met de wijze waarop zij, 'unvervroren' gebruik makend van de moderne management- en marketingtechnieken, het evangelie promoten en kerken planten die als kool groeien. Ik ben geïnteresseerd in dit evangelikale denken-in-mogelijkheden, dat zich realiseert in groeiende missionaire kerken. Ik vrees echter de ecclesiologische gevolgen. Het zal leiden tot gemeenschappen van gelijken, waarbij de solidariteit met sociaal overbodigen in het meest gunstige geval de gestalte zal aannemen van diaconale bedeling. Daarover moet het

gesprek met de evangelikalen gaan. Tot op heden ontbreken zij echter in de kringen van het WKO. Dat heeft vermoed ik te maken met de aandacht voor het veranderen van structuren en systemen die er altijd meer geweest is in het WKO dan voor 'groei in geloof', voor kerkelijke gemeenten als plaatsen waar mensen 'tot geloof komen' en 'gered' worden. Evangelikalen voelen zich niet thuis bij een seculier verwoord opbouwwerk. Daarachter schuilt echter ook een verschil in ecclesiologie tussen de evangelikalen en de oecumenische opbouwwerkers. Dat verschil/geschil vraagt om explicitering en doordenking. Is er buiten de kerk heil, wat is de plaats van de kerk in de samenleving, hoe verhouden zich Rijk God en kerk? Dat zijn vragen die daarbij aan de orde kunnen komen. Misschien noopt het gesprek met de evangelikalen ons wel tot een sterker theologisch karakter van het kerkelijk opbouwwerk.

Rein Brouwer

COMMENTAAR

Als boetedoening schrijven over een consultatie

Deze bijdrage is een boetedoening. Op 13 november 2003 vond een consultatie van een aantal betrokkenen door de werkgroep Praktijktheorie plaats. Op deze dag werd gebrainstormd over de inhoud van het kerkelijk opbouwwerk in deze tijd. Ook ik had toegezegd aan deze consultatie mee te doen. Maar helaas, ik schreef de dag verkeerd in mijn agenda. Na een mailtje van Peet Valstar ('waar was je?') kwam ik daar achter en kon niet anders dan per kerende mail mijn verontschuldiging aanbieden. Half december bleek hoe pastoraal bewogen Peet is. Hij bood mij de gelegenheid tot boetedoening. Zijn

verzoek: wil jij een commentaar schrijven op het consultatieverslag van 13 november 2003. Zie hier mijn boetedoening in de hoop op vergeving.

Overigens is Peet ook een meester in het combineren van het nuttige met het aangename. De werkgroep Praktijktheorie wist weinig raad met het consultatieverslag: "We wisten na afloop van de consultatie nauwelijks meer waarover het allemaal was gegaan. Hadden we wel een goed analyse-instrument voor een terugblik?" Het idee bestond dat ik zo'n analyse-instrument ontwikkeld had. Vandaar ook de vraag aan mij commentaar te leveren op de consultatie van 13 november 2003. Hoe aangenaam is het voor het ego zo gevraagd te worden. Wie kan dan tegen Peet nog nee zeggen? Ik niet.

Maar bij boetedoening past eerder bescheidenheid dan het omhoog steken van het ego. Dat laatste is een verleiding. De eerlijkheid gebied te zeggen dat, als ik aan de consultatie van 13 november 2003 had meegedaan, ik zonder aarzeling mijn eigenwijsheden als balletjes aan de soep had toegevoegd en de kost voor de werkgroep Praktijktheorie nog zwaarder was gevallen. Mijn reactie is niet meer dan een gedachtegang achteraf. En iedere schaker weet achteraf hoe hij zijn verloren partij had kunnen winnen. Overigens, hoe via de consultatie winst had kunnen worden gehaald, weet ik ook achteraf nog niet. Het schip van de kerk zit muurvast en hoog tij is niet op korte termijn te verwachten. Wellicht is het enige wat op dit moment te doen staat te voorkomen dat het schip breekt en haar lading verloren gaat.

Drie overwegingen achteraf

1. Ik begin met *de diagnose*. Die werd op de consultatie van 13

november 2003 ingezet met een verkenning van het maatschappelijk terrein. Dat geeft aanleiding tot mijn eerste overweging achteraf. Het moet achteraf als onvruchtbaar gezien worden op een blanco vel met een diagnose van de maatschappij te beginnen. De maatschappij, zeker de huidige, is te groot, te complex, te onoverzichtelijk om die op één dag van 11 tot 18 uur te analyseren en te diagnosticeren. Ieder die een inleiding sociologie, economie of politicologie heeft gevolgd, kan dat weten. Zo'n diagnostisch gesprek leidt al snel tot een veelheid van losstaande simplificaties als: de politiek staat te ver van de burgers; mensen verliezen hun greep op de publieke ruimte; nieuw en bezield leiderschap is nodig; het religieuze veld is vloeibaar geworden; er is een behoefte aan ritualisering; etc. Zo wordt het blanco vel gevuld met halve waarheden, die slechts met elkaar van doen hebben vanuit het idee dat alles wel met alles zal samenhangen. We hebben daar niets aan. We moeten het zo dan ook niet meer doen. Ieder van de bovengenoemde inleidingen worden in veelvoud in zeer lezenswaardige boeken geboden en ook in handleidingen kerkopbouw en inleidingen in de praktische theologie worden prachtig geconstrueerde analyses en diagnoses geboden. Als background is kennismaking daarvan nodig, maar daarmee is alles gezegd. Hetzelfde geldt voor de diagnose op het kerkelijk erf en op het terrein van de wetenschap (in zijn geheel of beperkter: op het vlak van de theologie of zelfs nog beperkter: op dat van de praktische theologie).

2. Mijn tweede opmerking achteraf heeft betrekking op *het object*. Het object staat voor het gespreksonderwerp, het studieonderwerp ofwel het

onderwerp waarop de diagnose betrekking heeft. Het maakt verschil of gesproken wordt over een wetenschappelijke subdiscipline, die een eigen object van studie heeft (bijv. kerkopbouw of diakoniek) of over een werkpraktijk van een professional (bijv. kerkelijk opbouwwerk of catechese) of over de beroepsrol van die professional (bijv. de kerkelijk opbouwwerker of de pastor) of over een sociale collectiviteit (bijv. een parochie of een buurt) of over maatschappelijke en/of religieuze ervaringen van individuen (bijv. kerkleden of oude-wijken-bewoners) of over een opleiding. Telkens gaat het over andere vragen en over andersoortige problemen. Waarover gaat het? Een helder onderscheid dient hier de communicatie. Het valt mij vaker op dat discipline op dit punt bij kerkelijke professionals nogal eens ontbreekt. Het associatieve spreken en preken rijgt de gesprekken vaak tot een lang koord met prachtige kralen, maar zonder patroon en zonder sluiting. We moeten dit dan ook niet meer doen. Meer discipline en meer objectmatige beperking is geboden.

3. De derde opmerking betreft *het 'Anliegen'*. Op dit punt leverde de kennismaking op de consultatie van 13 november 2003 een aardige bloemlezing op: gemeenschapsvorming, terug naar de kern, conflict als kans, spiritualiteit als motor tot vernieuwing, post-modern gemeente-zijn, missionair-diakonaal bewustzijn, veranderingsprocessen. Hier gaat het de deelnemers primair om, voor de één dit en voor de ander dat. Het gaat me er niet om deze punten uit te diepen. Er zit voor ieder een geheel van gedachten, ervaringen en verlangens achter een dergelijk 'Anliegen'. Dat laat

ik respectvol staan. Mensen met zo'n 'Anliegen' zijn boeiender dan mensen zonder. Maar in hun samenhang is deze opsomming onvruchtbaar voor een gemeenschappelijk beraad. Gemeenschappelijkheid veronderstelt een gedeeld 'Anliegen'. Zo niet dan vertoont het gesprek het beeld van de kruiwagen met kikkers. Lezing van het verslag wijst nergens in de richting van een gedeeld 'Anliegen'. Mogelijk is er wel een gedeeld 'Anliegen'. Maar helder is dat niet geworden. Waar zijn we dan mee bezig en waarom? Hebben we elkaar wel echt ontmoet? We moeten het zo niet meer doen. We moeten op weg naar een gedeeld 'Anliegen'.

Een analyse-instrument?

Dan nu het *'analyse-instrument'*, waarvan Peet Valstar mij het eigendom toeschrijft. Hij zal ongetwijfeld doelen op de standaard die ik gebruikte om de veertigjarige gereformeerde gemeenteopbouw te evalueren.¹ Kort samengevat luidt die standaard: *"gemeenteopbouw als wetenschappelijk vakgebied levert (indirect) een positieve bijdrage aan kerk-zijn naar de mate waarin ze erin slaagt de hermeneutische, de empirische en de strategische kijk op de gemeente te integreren tot een harmonisch geheel."* Met deze standaard sloot ik aan bij het methodologische model dat Gerben Heitink ontwikkelde voor de praktische theologie.² In dat methodologische model draait

¹ Deze evaluatie is terug te vinden in: Jonkers, J.B.G., "Evaluatie van de gereformeerde gemeenteopbouw." In: Jonkers, J.B.G. & J. Bruinsma- de Beer, red., *Gemeente gewogen. Een introductie op het theologische gesprek over de lokale kerkelijke gemeente*, Kampen 2000, 12-34.
² Heitink, G., *Praktische theologie. Geschiedenis, theorie, handelingsvelden*, Kampen 1993.

alles om drie samenhangende circulaire bewegingen, nl. de hermeneutische, de empirische en de regulatieve cirkel.

Nu is het duidelijk dat ik deze standaard gebruikte om het wetenschappelijke vakgebied te evalueren. Daarmee heb ik een duidelijk object gekozen (zie boven). Maar ook koos ik zo voor een evaluatieve standaard (diagnose). Zonder standaard geen evaluatie of diagnose. Tenslotte formuleerde ik deze standaard met het oog op 'een positieve bijdrage aan kerk-zijn' (het 'Anliegen'). Het is overigens de vraag of de werkgroep Praktijktheorie hetzelfde object op het oog had voor de consultatiedag. De consultatiedag was bedoeld voor een gedachtewisseling over 'de inhoud van het kerkelijk opbouwwerk in deze tijd'. Deze formulering kan op meerdere manieren geïnterpreteerd worden:

- het object van de subdiscipline kerkelijk opbouwwerk zal nog eens nader bekeken moeten worden;
- de gehanteerde theorie, met name de sleutelconcepten daarbinnen, dient op de eisen van deze tijd geëvalueerd te worden;
- de methodische praktijk van de kerkelijk opbouwwerker zal vanuit de nieuwe eisen van de huidige tijd tegen het licht gehouden worden;
- de doelstelling van de interventie in de praktijk kan om bijstelling vragen;
- de resultaten van de opbouwprocessen in de kerk vragen om nadere evaluatie, mede met het oog op de toekomst.

Al deze mogelijke invullingen van de bedoeling van de consultatie van 13 november 2003 laten zich aflezen uit het verslag. Ze lijken me alle zinvol, maar tegelijk behandelen lijkt me onhandig.

Over elk maak ik een opmerking ter overdenking, ook al besef ik dat over elk meer dan een dagberaad nodig is om lijnen voor de toekomst te trekken.

Vijf opmerkingen

Het *object van kerkopbouw* – zowel in de wetenschappelijke bestudering als in het praktisch uitvoeren – wordt m.i. te eenzijdig gedomineerd door de combinatie van gemeente/parochie en organisatie. Het concept organisatie zou ik minimaal willen verbreden met de concepten gemeenschap en beweging. Daarover heb ik al vaker gesproken en geschreven. Maar ook de beperking tot parochie/gemeente lijkt me steeds minder gewenst. Dit model van kerk-zijn is gedurende de laatste halve eeuw zo sterk op zijn retour dat het uitwerken en implementeren van andere modellen van kerk-zijn de hoogste urgentie verdienen. In de mate waarin kerkopbouw³ met dit parochie of gemeentemodel getrouwd is, werkt ze aan haar eigen mislukking.

De *theorie van kerkopbouw* dient niet gecentreerd te worden rond begrippen als verzamelen, vitaliseren of gastvrijheid omdat deze concepten kerkcentrisch van aard zijn. De theorie van kerkopbouw dient gericht te worden op de samenleving in zijn sociale, culturele, economische en politieke functioneren en mankeren, dus excentrisch van aard te zijn, met als mogelijk ‘Anliegen’ het Rijk Gods voor alle mensen. Van deze theologische inhoud moet dan ook in de theorievorming werk gemaakt worden. Gebeurt dat niet dan kan

³ Ook aan protestantse zijde dienen we consequent te gaan spreken over kerkopbouw i.p.v. over gemeenteopbouw.

kerkopbouw geen andere uitkomst hebben dan getto-achtige kneuterigheid. Die is er al genoeg en God behoeft ons voor meer.

De *methodische praktijk* dient aangevuld te worden met systematische documentatie en evaluatie. Een systeem om interventies vast te leggen zou ontwikkeld kunnen worden. Mij valt steeds sterker op dat cumulatie van theorie, methodiek en ervaring binnen de kerkopbouw nagenoeg ontbreekt. In eerste instantie kan een dergelijke documentatiediscipline als hinderlijk ervaren worden, maar op termijn levert zo’n investering veel profijt op. Daarbij dient de evaluatie geobjectiveerd te worden. Aan mooie maar niet onderbouwde succesverhalen is geen gebrek, ondanks het feit dat ieder op zijn klompen aanvoelt dat het niet goed gaat met de opbouw van de kerk.

De *doelstelling van de interventies* dienen scherper en vooral toetsbaar geformuleerd te worden. Ik heb er te weinig zicht op of dit in de dagelijkse praktijk niet al gebeurt. In de publicaties laat zich dit echter niet aflezen. Daar zijn de formuleringen vaak te globaal en te wollig en/of worden de doelstellingen en de toetsingscriteria vaak achteraf gecreëerd. Mij is niet duidelijk wie daarmee gediend wordt. Immers, zelfs de betrokkenen houden zich zo aardig voor de gek en schieten met zelfbedrog ook weinig op.

De *globale resultaten van kerkopbouw* zijn niet waar te nemen. Kerkopbouw als subdiscipline kan zich niet legitimeren met succesverhalen. Kerkopbouw als bijdrage van professionals kan zich niet waarmaken met het overleggen van een winstbalans. De keus voor kerkopbouw is daarmee simpel:

koers wijzigen of verdwijnen. Het moge waar zijn dat kerkopbouw een crisiswetenschap is, maar minstens zo waar is dat kerkopbouw zelf in een diepe crisis verkeert. Het zal echt anders moeten.

Bij wijze van naschrift, zeker vanwege het slot, waarin voor de harde realiteit niet geweken wordt, nog dit. Kerkopbouw is niet de enige factor in het spel om koers en toekomst van de kerk. Er zit veel tegen, waardoor het nagenoeg onmogelijk wordt vanuit de insteek van kerkopbouw nog enig succes te behalen. Het zit cultureel en maatschappelijk tegen. De maatschappij seculeert in steeds verdere mate. De cultuur ontwikkelt zich steeds meer los van enige vorm van christelijke traditie. In het publieke debat wordt alles wat met geloof en (ook christelijke) traditie te maken heeft steeds sterker in de beklagdenbank geplaatst. Zo is er sprake van zeer sterke tegenwind. Het kerkelijk opbouwwerk staat daarin nagenoeg machteloos. Daarbij ontbreekt het de kerken aan stimulerend leiderschap. Ook daaraan kan het kerkopbouwwerk weinig veranderen. Tenslotte levert de theologie weinig nieuws op. Enerzijds zijn er theologen die (terecht) oude concepties afbreken. Anderzijds zijn er theologen die oude concepties verdedigen. Daar tussenin verkeren veel theologen die hun licht maar liever niet laten schijnen om ‘geen gedonder te krijgen’. Deze theologische patstelling kan kerkopbouw eigenlijk niet doorbreken. Het enige dat het kerkopbouwwerk wel in de hand heeft, is zelf de zaakjes op orde krijgen. Daartoe is m.i. meer discipline en deelgenootschap nodig, alsmede veel kritische creativiteit.

Uw boeteling Jan B.G. Jonkers

VERSLAG

Gezag als gave

Een symposium over het gezag in en van de kerk

Een symposium over gezag in de kerk lijkt voor opbouwwerkers wellicht weinig meer in petto te hebben dan bazige prelaten en strenge synodes die te weinig rekening houden met wat er aan de basis leeft. Natuurlijk is dat een karikatuur, maar men zal niet ontkennen dat “gezag” binnen opbouwkringen, ook in de kerk, een eerder negatieve lading gekregen heeft. Dat komt natuurlijk omdat het opbouwwerk zelf voortbouwt op de (basis-) democratische tendensen van de zestiger jaren. Die waren een reactie op een autoritaire gezagsuitoefening die meer op allerhande vormen van macht was gebaseerd dan op het gezag in de zin dat “gezagsdragers” ook “iets te zeggen zouden hebben”.

De Oud-katholieke Kerk van Nederland (OKKN) heeft een merkwaardige geschiedenis met het gezagsthema. Geboren uit een machtsconflict met het Vaticaan aan het begin van de achttiende eeuw, heeft deze alternatieve Nederlandse Katholieke kerk er steeds naar gestreefd de kloof met Rome te dichten. Tot men zich in 1853, bij de benoeming van 5 nieuwe Rooms-katholieke bisschoppen, totaal genegeerd zag door diezelfde Romeinse instanties. Enkele decennia later, rond het eerste Vaticaans concilie, trof datzelfde lot ook de internationale oud-katholieke beweging tegen het dogma van de pauselijke onfeilbaarheid. Deze en andere negatieve ervaringen versterkten de oud-katholieke overtuiging dat het zwaartepunt van de kerk ter plaatse dient te liggen: daar waar mensen concreet hun geloof beleven. Die plaatselijke kerk moet zich opgenomen weten in het

conciliaire verband van een wereldkerk, waarbij niet de overheersing van de ene kerk op de andere aan de orde is maar de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de heilsboodschap.

Bazige prelaten en strenge synodes

Daarmee is in enkele woorden de achtergrond geschetst van wat, vanuit een ecclesiologisch standpunt, in het geding was bij de herinvoering van de Romeinse hiërarchie in de Nederlandse kerk in 1853. Om ook deze vragen naar aanleiding van de herdenking van 1853 door de RKK, ook aan de orde te stellen, organiseerde de OKKN een internationaal symposium over de gezagskwestie in de kerk.

Het zwaartepunt van de kerk ligt in “de kerk ter plekke”

De vraag naar waar het zwaartepunt van de kerk dient te liggen, lokaal of bovenlokaal, is onmiddellijk verbonden met de vraag hoe de kerk in een concrete maatschappelijke context aanwezig wil zijn als getuige van de heilsboodschap. De vraag naar inculturatie van deze boodschap in een concrete cultuur en maatschappij staat daarbij centraal. Daarmee zitten we dan weer volop in opbouwwerkvragen. Het antwoord dat door verschillende inleiders op het symposium werd gegeven was duidelijk: de verkondiging van het evangelie vraagt om een sterke plaatselijke kerk. Het zijn de christenen ter plekke die samen de verantwoordelijkheid dragen het Rijk van God in hun concrete context naderbij te brengen. Daartoe worden ze door de Geest toegerust en geleid. “Europa

heeft behoefte aan het christendom”, stelde de Orthodoxe Metropoliet Jeremie, die door het Oecumenisch patriarchaat naar het symposium was afgevaardigd, “en die dienst van de verkondiging is aan ons allen als Europese christenen toevertrouwd”. Opbouwwerkers herkennen hierin mogelijk ook wel de eigen ervaring dat opbouwprojecten vaak maar succesvol zijn als ze tenminste mede gedragen, en soms ook mede uitgevoerd worden door een concrete geloofsgemeenschap (parochie, gemeente...). Meteen stelt zich de vraag naar het ambt in de kerk en naar het gezag van het ambt. Kardinaal Simonis, die aan het symposium deelnam, legde meteen ook deze vraag in het midden waarbij hij stelde dat “de Heer toch op Petrus zijn kerk gebouwd heeft...” Het orthodoxe standpunt werd vervolgens door de Metropoliet zeer helder verwoord waarbij hij stelde dat de Heer zelf het hoofd van de kerk is en dat ambtsdragers “dienaren van de kerk zijn en geen despoten”.

Het kerkelijk ambt

Daarmee stond de vraag naar het ambt meteen centraal. Prof. Dr. Martin Brinkman (Oecumenische theologie – VU) gaf aan dat de vraag deze vraag ook in protestantse middens niet langer genegeerd kan worden. Dat heeft te maken met het feit dat een kerk die zich niet opgenomen weet in een bovenlokaal conciliair verband – en dat is meer dan een koepelorganisatie – uiteindelijk in een isolement terechtkomt. De figuur van de bisschop heeft van oudsher de functie om de eenheid tussen verschillende lokale kerken te belichamen en te bewerken. Bovendien kan men in onze cultuur een grote behoefte aan spiritueel leiderschap vaststellen. Wie roept mensen op om hun verantwoordelijkheid jegens elkaar te nemen?

Dat zijn ook interessante vragen naar het opbouwwerk toe. Zijn we in het opbouwwerk niet te zeer op de “kracht van onderuit” gaan rekenen, zonder de kansen die een goed begrepen gezag kan bieden voldoende in te schatten? Het gezag van het ambt in de kerk moet steeds een poging zijn om de uitdagende dynamiek van het evangelie te concretiseren. Eigenlijk is er maar een die werkelijk gezag verdient en dat is de Heer Jezus zelf. Er is maar een gehoorzaamheid waar de mens beter van wordt en dat is de gehoorzaamheid van de navolging van de Heer. Het is de opdracht van de kerk dat gezag van de Heer te concretiseren opdat het zou kunnen functioneren en mens en wereld kan bevrijden. In feite is daarmee ook het enige criterium gegeven met betrekking tot het ambt in de kerk: werkt het bevrijdend voor mens en wereld?

Bisschop en synode

Dat het ambt geen afbreuk hoeft te doen aan het democratisch functioneren van een kerk tonen zowel de Anglicaanse als de Oud-katholieke kerken. De Anglicaanse theoloog en bisschop, Christopher Hill, legde in zijn bijdrage de nadruk op het feit dat “gezag” steeds een dubbele beweging kent. Aan de ene kant zijn er bijvoorbeeld de besluiten van een concilie of uitgevaardigde kerkelijke richtlijnen, aan de andere kant is de receptie, zeg maar de aanvaarding, van de besluiten of richtlijnen door het grondvlak. Waar die receptie ontbreekt, ontbreekt in feite één van de fundamenten van gezag. Wanneer besluiten tegen de wil van het grondvlak toch worden doorgedrukt, is er geen sprake van gezag maar van blote machtsuitoefening (machtsmisbruik?). Met andere woorden “ambt” en “synode” horen bij elkaar. Zoals de

Anglicanen hebben ook de Oud-katholieken een poging gedaan dat in hun kerkstructuur te realiseren. Volgens de bijdrage van Dr. Angela Berlis (rector van de OKKN-opleiding aan de UU) doet een episcopale-synodale kerkstructuur recht zowel aan de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid men als gelovigen heeft als aan het appel dat uitgaat van het evangelie en dat door het ambt wordt gesymboliseerd. Overigens is het in dit verband niet onbelangrijk dat in de oud-katholieke kerken de bisschoppen door het grondvlak worden gekozen.

Het gezag van de kerk

Het symposium werd afgesloten met een forumgesprek waaraan Kardinaal Simonis, prof. dr. A. Houtepen (UU) en prof. dr. L. Koffeman (Kampen) deelnamen. Opvallend was de tussenkomst van prof. Houtepen die stelde dat ‘gezag’ vooral van belang is voor hen die niet geloven. Het betreft het gezag waarmee de kerk als geheel haar zending in de wereld vervult. Gezag heeft in die zin te maken met haar eschatologische verantwoordelijkheid om het Rijk van God dichterbij te brengen in deze wereld. Het werken aan de eenheid van de kerken is van groot belang in het uitbouwen van dat kerkelijk gezag in de maatschappij.

Dat kerkelijk gezag kan ook van groot belang zijn voor het kerkelijk opbouwwerk. Alleen een kerk die geloofwaardig is in haar solidariteit en integer in de bedoeling van haar zending kan een werkzaam teken zijn van Gods bevrijdende liefde. Als het een kerk gegeven is van die liefde te getuigen, is haar gezag een gave, een geschenk voor de maatschappij.

De teksten van dit internationaal opgezette symposium verschijnen

binnenkort. Ze zijn te bestellen langs www.okkn.nl

Joris Vercammen

BOEKBESPREKING

Woon hier onder mijn woord

Bibliodrama en andere vormen van pastoraal groepswork voor parochie en gemeente, Nico Derksen, Kok Kampen 2003

Twee bruine schimmen lopen door een oranje veld; hun beweging maakt groene vlekken zichtbaar tussen het oranje en het bruin. Er zijn vaag woorden te onderscheiden boven hun hoofden. Daar midden in, in geel het woord: “Woon” en kleiner: “hier onder mijn woord”.

Dit is de omschrijving van de omslag van het boek van Nico Derksen dat ik met plezier onder uw aandacht breng. De omslag past bij de inhoud: de werkvormen die Nico beschrijft zijn beweeglijk én willen leiden naar een plek om te wonen. Daarom omschrijft hij in zijn inleiding de samenhang van dit boek als *ecclesiogenese*: kerk in wording.

Nico heeft zijn sporen verdiend, zowel in Nederland als in Duitsland en Zwitserland als het gaat om de begeleiding en opleiding voor bibliodrama-methodieken. Ook binnen het WKO heeft hij ons dat laten ervaren op studie- en werkdagen. In boeken en artikelen en nu ook op internet (www.bibliodrama.nl) heeft hij die methode uitgelegd en laten zien wat de kracht is van de methode van bibliodrama in verschillende varianten.

In dit boek “Woon hier onder in woord” bundelt hij een aantal artikelen waarin de functie van bibliodrama voor de geloofscommunicatie en voor kerkopbouw centraal staat.

Niet alleen de omslag en de werkvormen zijn beweeglijk, ook in dit boek zie ik beweging. Nico begint heel breed in hoofdstuk 1 en 2, met een schets van de cultuur waarin wij leven, de crisis in geloof en kerk die daar bij hoort en een plaatsbepaling voor de katholieke (!) gemeenschap daarbinnen. Door de eerste hoofdstukken heen worden we steeds meer overtuigd van de noodzaak tot het serieus nemen van die crisis. Hij ziet individualisering niet alleen als een uiting van die crisis maar ook als een kostbaar, onopgeefbaar goed omdat mensen zelf aangesproken worden en zichtbaar worden.

In hoofdstuk 3 maakt hij duidelijk dat juist die individualisering mensen een nieuwe geloofsvrijheid en een nieuw religieus verlangen brengt: mensen kunnen niet meer terug vallen op kant en klare geloofsopvattingen, maar kiezen nu zelf en zijn uit op zelfverwerkelijking.

Met mooie citaten uit de moderne literatuur (Coetzee, Frederikson en Mak) geeft hij aan hoe mensen verlangen naar richting, naar zingeving. In die zoektocht hebben christenen een schat aan te bieden, waardoor het individuele zoeken een gezamenlijke tocht wordt langs de teksten van de Schriften. En aan het eind van het derde hoofdstuk komt de beweging die Nico vanuit het eerste hoofdstuk breed heeft ingezet tot zijn kern: het model van bibliodrama als opening voor geloofscommunicatie.

Hoofdstuk 4 beschrijft drie vormen, oplopend in benodigde tijd, intensiteit en begeleiderkwaliteit. Deze beschrijving helpt begeleiders om het model te kiezen dat bij ze past en het geeft criteria voor de vragen die gesteld worden om de deelnemers de ruimte ook echt in te laten gaan.

Dit materiaal bleek me nog onlangs goed bruikbaar: een predikant op Hydepark leidde vorige maand met dit boek in zijn hand een bijbelstudie-uur, waarin hij de tweede vorm van Derksen gebruikte: nadat de tekst werd gelezen en waarnemingen werden uitgewisseld, werd ieder uitgenodigd een plek in te nemen in de ruimte waarin het verhaal was neergezet. Het was zorgvuldig voorbereid en het leverde in een uur bijzondere ontmoetingen met de tekst en met elkaar op.

In hoofdstuk 5 komt de betekenis van bibliodrama als ecclesiogenese aan de orde. Juist in de bewegelijkheid van het spelen van de verhalen komen gelovigen in actie; kerk is de ruimte die opgehouden wordt om geloofservaringen op te doen. Daar begint de kerkwording en niet in de kerkelijke leer of de aandacht voor de organisatie. De geloofscommunicatie is de eerste fase van iedere vorm van kerkopbouw.

En al komen de mensen die met bibliodrama meedoen niet uitdrukkelijk voor kerkvorming, en al spelen kerkelijke functies geen rol in bibliodrama, het eigenlijke doel van bibliodrama is: mensen te leren in de geloofsverhalen te wonen (vandaar de titel) en dat is de eerste fase van de opbouw van de kerk.

In hoofdstuk 6 en 7 wordt dit met twee verhalen uitgewerkt: een deel uit de brief van Paulus aan de Galaten en de gelijkenis uit Mattheus van de onbarmhartige gelovige.

Dan komen er nog drie korte hoofdstukken:

– Over de grondregels van bibliodrama als kerk in wording (8), waarbij de grondregel van respect voor de ervaring, voor de vrijheid van de ander en voor de tekst aangeduid wordt.

– Over de kenmerken van kerkwording in bibliodrama (9)

– En tot slot: bibliodrama in de context van pastoraal groepswork in parochie en gemeente (10), waarin het belang van pastoraal groepswork wordt onderstreept en aangescherpt door groepsdynamische factoren in te brengen.

Ik ging er van suizebollen

Er zit nog een beweging door het hele boek: het is alsof Nico op een evenwichtsbalk loopt en steeds verschillende kanten bij elkaar houdt in uiterste concentratie. Hij noemt het op blz. 68: 'bipolariteit', maar vanaf het eerste hoofdstuk schuift hij behoedzaam en zeker van zijn richting tussen de polen door: of het nu gaat om crisis als chaos én kans, de kerk als oud én nieuw, assimilatie én verzet ten opzichte van de cultuur, openbaring én ervaring als het over de Schriften gaat en het kerkelijke instituut als heilig én zondig. En Nico is in zijn eigen werk ook een evenwichtskunstenaar: als kerkelijk opbouwwerker is hij bezig met structuren en fusies aan de ene kant én met geloofsinhoud en verdieping aan de andere kant. Nergens valt hij in dit boek van de evenwichtsbalk af, al gaan de laatste hoofdstukken wel met zevenmijlslarzen en dat geeft zo'n vaart dat ik er van ging suizebollen.

Drie opmerkingen tot slot: De beschrijving van de methode in hoofdstuk vier geeft houvast, laat de beperking zien van een niet-geschoold begeleider en is dus tegelijkertijd een opwarmer om zo'n opleiding te gaan volgen. Maar als in de hoofdstukken daarna twee verhalen worden uitgewerkt is het niet gemakkelijk als lezer om toegang te krijgen tot wat daar gebeurde. Het lijkt of je

heilige grond betreedt. Met schroom probeer ik me voor te stellen wat het voor de spelers betekend heeft hun eigen emoties bij het verhaal te onderzoeken. Nico schrijft: “Ze namen de rollen uit deze schrifttekst op zich, en namen de rollen in de tekst volkomen serieus waardoor de theologische betekenis van deze rollen nieuwe betekenis toevoegde aan hun bestaan. Zo was er kerk in wording, in actie.” (blz. 74). Voor de spelers zal dat zeker zo geweest zijn, maar ik blijf als lezer op afstand; net zoals die vrouw in het verhaal? Het werkt pas als je mee mag spelen!

Ten tweede: De eerste hoofdstukken zijn expliciet in de katholieke kerk gesitueerd: dat is Nico's werkplek en hij richt zich tot zijn eigen kerkelijke achtergrond. Ik begrijp uit de noten dat hij die hoofdstukken voor een katholieke raad geschreven heeft. Verderop in het boek verdwijnt dat en komt ook 'de gemeente' naast 'de parochie' in beeld. Inhoudelijk had dat best vanaf het begin gekund. Het is een werkvorm die oecumenisch goed te gebruiken is, is mijn ervaring. En van Nico ook: “Juist in groepen waarin christenen van verschillende komaf aanwezig zijn, blijkt dat de eigen kerkgeschiedenis en de eigen theologische waarheden veel minder een rol spelen en veel minder van belang blijken te zijn dan het gezamenlijk zoeken op grond van de tekst in het centrum naar de Levende en naar de volheid van Jezus Messias. Deze blijkt in de kerk een confronterende en een bevrijdende maat te zijn” (blz.104)

Ten derde: Voor kerkelijke opbouwwerkers is de vraag naar methodes altijd aan de orde. Nico bepleit met dit boek een stevige inzet op de geloofs-

communicatie door middel van bibliodrama-vormen voor iedereen die met kerkopbouw bezig is. Niet de nadruk op structuren, niet alle aandacht voor de (steeds kleiner wordend) groep kerkelijk betrokkenen. Maar, en daarmee sluit hij aan bij Gerard Groener: 'aansluiting en verbinding maken tussen hedendaags religieus beleven en onze schat aan geloofsverhalen en rituelen' (blz. 116). Dat impliceert ook het zoeken naar nieuwe groepen, die minder bij de kerk betrokken zijn. Die uitdaging neem ik graag over. Maar of dan het specifieke middel van bibliodrama de enig zaligmakende methode is, betwijfel ik. Het is een werkvorm die veronderstelt dat mensen iets met die verhalen hebben en die ook meteen de diepte in gaat. Dat is de kracht en een beperking. Ik hoop dat we met elkaar al spelend en oefenend blijven zoeken naar verschillende verbindingen tussen onze eigen (postmoderne) cultuur en de aloude sterke verhalen!

Jodien van Ark

BOEKBESPREKING Vloeibare kerk

Liquid Church, in het Nederlands vertaald met *Kerk als water*, is een opmerkelijk boekje. Het biedt een sociologische en theologische doordinking van het idee dat de kerk in deze tijd gestructureerd zou moeten zijn volgens de kenmerken van de late moderniteit. Dat klinkt misschien nog niet zo opzienbarend, maar het zal blijken dat deze weg ergens anders uitkomt dan de weg naar de herberg.

Je kunt zeggen dat het huidige kerkelijke leven zich afspeelt binnen een organisatie die vooral de kenmerken van de vroege moderniteit laat zien. Wat beloond

wordt is deelname aan de organisatie (kerkbezoek, vrijwilligerswerk), eenvormig (familiaal-burgerlijk) gedrag, en toewijding aan de club. Pete Ward, die jongerenpastoraat en catechetiek doceert op King's College in Londen, stelt zich voor hoe de kerk eruit zou zien wanneer ze zich nu echt zou beschouwen als deel van de hedendaagse flexibele, mobiele samenleving waarin mensen zich eerder zien als consumerende individuen dan als leden van een collectief.

Deze typering van de late moderne samenleving ontleent Ward aan de Pools-Britse socioloog Zygmunt Bauman, auteur van *Modernity and the Holocaust* (1989), *Liquid Modernity* (2000) en het prachtessay *Community* (2001) (zie 'Opbouwwerk in een technocratie', WKO-Nieuwsbrief 53). Ook maakt Ward gebruik van het werk van verwante auteurs zoals Anthony Giddens en Manuel Castells. Van Giddens neemt Ward het beeld over dat tal van functies en behoeften (zoals zingeving en seks) buiten hun institutionele oevers (respectievelijk kerk en huwelijk) treden: *disembedding*. Van Castells komt het begrip *network society* (zie 'Verbeelding van de kerk', WKO-Nieuwsbrief 48). In dit spoor verder denken loopt meestal uit op de these dat het religieuze veld oplost in een diffuse markt voor welzijn en geluk. Voor de kerk als geïnstitutionaliseerde religiositeit blijft er dan geen ruimte meer. Maar Pete Ward meent dat er een *liquid church of* netwerk-kerk mogelijk is en houdt er een stevig theologisch pleidooi voor. Volgens hem is er christelijke kerk mogelijk die doordrenkt is van de laatmoderne, dynamische context.

Theologisch baseert hij zich hierbij op de herwaardering van een concept uit de triniteitsleer: de

relationele verbondenheid van de goddelijke personen. Het klassieke begrip dat daarbij hoort

(*perichorese*) vervangt Ward door *liquid dance of God*. Daarnaast doet hij er zijn voordeel mee dat het begrip *ekklesia* bij Paulus meerduidelijk is en niet samenvalt met een lokale gemeente. Wards centrale these: kerk-zijn berust niet op het gezamenlijk bijeenkomen in een zondagse viering, maar op individuen die in Christus zijn en deelnemen aan de vloeiende dans van God.

Telkens weer hamert Ward op ons gereïficeerde concept van kerk-zijn. Houd op met je te concentreren op het instituut, zegt hij, en zie dat kerk-zijn uitwaaiert naar onverwachte plaatsen: kleine groepen van christenen die elkaar bijstaan, de bijbel lezen en samen bidden; manifestaties zoals Greenbelt (het Britse Flevofestival); Alpha-cursussen; en allerlei vormen van zogenaamd jongerenpastoraat. Zijn punt is: dit is allemaal kerk. Een beweging als Youth for Christ riep altijd dat ze een brug naar de kerken wilde zijn, Pete Ward trekt er zijn conclusie uit dat dit onvoldoende lukt: wat hier gebeurt is al kerk. Waar Christus wordt gecommuniceerd en de verlossende genade werkzaam is, is kerk.

Wat betekent deze theologische verbeelding voor de praktijk? Ward geeft drie aanwijzingen voor kerkelijke leiders en individuele christenen: 1) breidt de mogelijkheden voor specifieke typen van ontmoeting uit, 2) ontwikkel goede producten en 3) organiseer spannende *events*. Hierin wordt duidelijk dat Ward niet zozeer uit is op het vitaliseren van gemeenten en parochies. Hij brengt geestdriftig allerlei informele, eenmalige, vluchtige en commerciële vormen van kerk-zijn in beeld, naast de kerk als

congregatie (hoe actief, open en gastvrij die ook poogt te zijn).

Kerk als water toont een praktisch ecclesiologisch visioen en verbindt dit met sociologische en theologische inzichten. Het is een toegankelijk en uitdagend werkje, en roept dus vragen op. Ten eerste is het hard nodig om eens goed na te denken over de negatieve aspecten van de liquiditeit. Zygmunt Bauman zelf, politiek te plaatsen als een conservatieve socialist, is zeer kritisch over 'liquid modernity'. De ongelijkheid neemt toe, wie niet kan consumeren valt buiten de boot, velen zijn zodanig afhankelijk dat ze in feite maar weinig te kiezen hebben. De kritiek waarmee Baumans sociologische diagnose gepaard gaat, neemt Ward niet over. Eén van de twee voorbeelden die Ward geeft van de werkwijze van een netwerk-kerk is het ongereguleerde cluster van manieren waarop nieuwe religieuze liederen een plaats kunnen krijgen in de eredienst. Hiermee komt ook de christelijke muziekindustrie in beeld, die in de Verenigde Staten big business is, geregeerd door de wetten van de markteconomie: attractieve jongens en meiden dienen een simpele en aantrekkelijke boodschap te verkopen in een simpele en aantrekkelijke muzikale verpakking. Ward echter, prijst de zegeningen van de 'modularisering van de christelijke traditie' (om met Joep de Hart van het Sociaal en Cultureel Planbureau, te spreken). Hoe kan de dictatuur van de vrije markt worden tegengegaan?

Ten tweede blijft de vraag staan: is het niet onvermijdelijk dat deze vloeibare kerk oplost in haar culturele omgeving en dus verdwijnt, tenzij ze in verbinding staat met *solid church* ('statische

kerk')? Meer specifiek mis ik een serieuze aandacht voor de notie van sacramentaliteit. Hoewel de auteur meer dan eens stelt dat de kerk gekenmerkt wordt door een authentieke communicatie van Woord en Sacrament, geeft hij niet aan hoe bediening van de sacramenten zou geschieden in de vloeibare kerk. Dat is des te verwonderlijker omdat de auteur de bijeenkomst op zondagmorgen zo sterk relatieveert. Natuurlijk is er een theologische reden voor het belang van die zondagse bijeenkomst: de herdenking en representatie van de verrijzenis. Ik verwachtte dat de auteur met zoiets als een alternatieve opvatting van sacramentaliteit zou komen, maar nee.

In aansluiting op de aanbeveling van Henk de Roest in het Nederlandse voorwoord, zou ik zeggen: dit boekje kiest uitdagend positie in een debat dat nodig moet worden gevoerd.

C.N. de Groot

Pete Ward, *Kerk als water. Pleidooi voor een vloeibare manier van kerk-zijn*, Kok, Kampen, 2003. ISBN 90 435 0796 2 ; 128 blz.; €13,50

BESCHOUWING Leven uit de Bron

Enkele maanden geleden ging de bel. Ik deed de deur open en voor me stond een jonge vrouw. Ze vroeg of ze opgenomen mocht worden in de kerk. "Ik wil gedoopt worden"⁴, zei ze. In het gesprek

---

⁴ In een artikel in het parochieblad schrijft ze: "De woorden lijken zo makkelijk gezegd. Toch valt het niet mee ze uit te spreken ten opzichte van de persoon die je hierbij kan helpen. Het is zoiets als vragen: wil je met me trouwen. Je spreekt woorden uit vol

dat volgde werd duidelijk dat de stap het resultaat was van een lange tijd zoeken. Het antwoord op de vraag ‘waarom wil je gedoopt worden?’ is niet zo gemakkelijk te geven. De jonge vrouw vertelde dat ze al langer zoekende is naar zin in haar leven. ‘Geloof’ heeft haar altijd getrokken. Haar ouders hebben bij haar geboorte gekozen haar niet te laten dopen. Maar de verhalen van vriendinnen en vrienden over de kerk en de verhalen uit de Bijbel vond ze interessant. Ze werd nieuwsgierig. Ze bezocht enkele geloofsgemeenschappen en voelde zich thuis in de Nicolaaskerk. “Wat me aanspreekt is het gebouw, de stilte, de mensen die me vriendelijk aankijken en de wijze waarop de pastor voorgaat in de viering. Dat alles voelde goed. Hier hoor ik. Hier ben ik thuis. Ik ging naar het gemeentehuis en vroeg een gemeentegids. Via die gids heb ik dit adres gevonden.” Aan haar beslissing, opgenomen te willen worden in deze geloofsgemeenschap, is een proces voorafgegaan. Een lang proces van zoeken en eindelijk weten.

Nadat we een afspraak hadden gemaakt voor een volgend treffen en zij weg was, ben ik in mijn stoel gaan zitten. Ik was geroerd door de oprechtheid van haar vraag. Ik was geraakt door de keuze die deze jonge vrouw had gemaakt. Maar ik begreep het niet. In stilte overwoog ik wat er had plaats gevonden en beleefde de scène opnieuw. Naast het verhaal van de jonge vrouw kwam het verhaal van de kamerheer van de koningin van Kandake in mijn hoofd. Ik sloeg de Schrift op en las het verhaal van de kamerheer in de

---

betekenis voor jou en voor de ander. Je weet niet zeker wat hun uitwerking zal zijn. Je spreekt de wens uit naar iets groots dat je nauwelijks kan vatten.”

Handelingen van de Apostelen (Hnd 8,26-40). Het is een prachtig verhaal waarbij leven en geloven met elkaar vervlochten worden en de kamerheer tot zijn keuze brengen. “Kijk, water! Wat is er tegen dat ik gedoopt word?” Twee punten wil ik in dit verhaal onderstrepen die belangrijk zijn in het kader van deze beschouwing. Op de eerste plaats de zoektocht van de kamerheer naar zin in zijn leven, naar een toekomstperspectief. En op de tweede plaats de rol van Filippus. Hij blijft op de achtergrond. Hij laat het initiatief aan de kamerheer. Hij stelt zich dienstbaar op en helpt als de kamerheer hulp nodig heeft. Filippus als geheugenbepalende figuur, die de Schriften kent, reikt informatie aan die de kamerheer nodig heeft in zijn situatie. Om dit te kunnen doen moet Filippus goed luisteren om de nood van de kamerheer te verstaan en uitgaande van die nood de Schriften te verklaren.

De vraag om gedoopt te worden komt voort uit een behoefte of nood. En het komen tot een beslissing is een lang proces van zoeken en uiteindelijk vinden. De aanleiding om in een geloofsgemeenschap tot een verandering te komen is een gevoelde behoefte of nood in die gemeenschap. Het proces in een gemeenschap om een weg of oplossing te vinden voor de vastgestelde behoefte of nood, heeft tijd nodig. Veranderingsprocessen die gedragen worden van binnenuit en door de gehele gemeenschap vragen veel tijd. Bij deze processen kan een externe begeleider veel steun geven.

Leven uit de Bron

Zo kom ik bij mijn onderwerp. De redactie heeft me gevraagd een recensie te schrijven over de vijfde druk van *Leven uit de Bron*. Maar:

“Zou je daar een artikel van willen maken? Op een zuivere recensie zit niemand meer te wachten. Maar wel op jouw kritische licht over *Leven uit de Bron* – invalshoek van gemeenteopbouw.”

Voor hen die het boek niet kennen geef ik een korte inhoudsopgave⁵. Het boek bestaat uit drie hoofdstukken. De kern van het boek wordt gevormd door hoofdstuk twee. Dit is een cursus van vijf of zes bijeenkomsten. Inhoudelijk staat de kern van de gemeente, zoals Jan Hendriks dit indertijd heeft uitgewerkt, centraal: geheimvolle omgang met God, gemeenschap met elkaar en dienst aan de samenleving. Noorloos spreekt bij voorkeur over betrokkenheid bij de Heer, bij elkaar en voor en in de wereld. De drie centrale bijeenkomsten van de cursus worden vooraf gegaan door een bijeenkomst van kennismaking met deze methode van gemeenteopbouw en gevolgd door een bijeenkomst met als thema: “Van bezinning naar beleid”. Facultatief kan het geheel worden afgerond met een evaluatie. In de eerste bijeenkomst van de cursus staat hoofdstuk een centraal. In dit hoofdstuk wordt de aanleiding, motivering en verantwoording van cursus beschreven. Het derde hoofdstuk, het meest omvangrijke, bestaat uit 18 bijlagen waarin informatie, voorbeelden en oplossingen worden gegeven.

---

⁵ Nico Derksen schreef een recensie bij het verschijnen van de tweede druk van *Leven uit de Bron*, in dit blad. Voor een uitgebreidere beschrijving van de inhoud van dit boek verwijzen we naar Nieuwsbrief WKO, oktober 2001, nr. 47, blz. 20 -24. In de inleiding bij de vijfde druk, geeft de auteur de voornaamste bewerkingen aan in deze vijfde druk.

Leven uit de Bron is ontstaan vanuit grote moeilijkheden (een noodsituatie) vanwege een ernstig conflict in de kerkenraad van een gemeente (blz. 33). De aanleiding en het verstaan van de oorspronkelijke vraag bepalen in hoge mate wat er gaat gebeuren en het procesverloop. Bij de genoemde conflictsituatie werd een adviseur uitgenodigd. Iemand die een advies geeft.

Het probleem wordt voor hen opgelost

Zo'n buitenstaander kan als katalysator fungeren, als klankbord en als zodanig in het conflict een helende rol vervullen. En als een kerkelijk gemeente zichzelf ziet als subject, die met de beschikbare kwaliteiten die in de gemeenschap aanwezig zijn, een bijdrage levert aan de samenleving waarvan ze deel van uitmaakt, kan een advies welkom zijn. Er zijn ook kerkelijke gemeenten die zich bij de hand laten nemen door een deskundige van buiten. Het probleem wordt vóór hen opgelost. En bij een volgende moeilijkheid gaan ze opnieuw te raden bij een deskundige buitenstaander. Kerkelijk opbouwwerk is er bij definitie op gericht om de zelfredzaamheid van de gemeente te vergroten.

Het komt me zo voor dat in dit boek de adviseur erg directief te werk gaat en op korte termijn een antwoord wil hebben voor de gestelde nood. Een acute noodsituatie vraagt om een sturende aanpak. Waar het om gemeenteopbouw gaat, ben ik geen voorstander van een korte directieve weg om tot een

oplossing te komen van een gesignaleerde nood. Een belangrijke reden hiervoor is gelegen in het feit dat er te weinig tijd is om innerlijk tot een verandering te komen en de gemeenteleden geen subject meer zijn van hun eigen ontwikkeling.

Het initiatief aan de groep

In het verhaal over de kamerheer van Kandake is de kamerheer subject gebleven van zijn eigen proces van geloofsgroei. Filippus helpt waar de kamerheer niet verder komt. Iets dergelijk is er gebeurd in het midden van de vorige eeuw in een van de Belgische bisdommen. Kardinaal Cardijn had de Katholieke Arbeidsjeugd (KAJ) opgericht. Een beweging die snel internationale uitstraling kreeg. In elke beweging doen zich moeilijkheden voor en ontstaan problemen die om oplossingen vragen. Cardijn wilde niet voortdurend optreden als probleemoplosser. Hij dacht na over een manier waardoor de jongeren zelf hun problemen konden oplossen. Aan zijn brein is de methode die we nu noemen: zien – oordelen – handelen ontsproten. Later is deze methode, onder andere door Kurt Lewin, via wetenschappelijk onderzoek onderschreven als zijnde een methode waardoor op een projectmatige en procesmatige wijze problemen kunnen worden opgelost. Bij deze methode wordt gebruik gemaakt van de kwaliteiten van iedereen die deel uit maakt van een gemeenschap. 'Zien' staat in de methode van Cardijn voor waarnemen. Antwoord zoeken op de vraag: Wat is er aan de hand? Wat is het probleem? Graag spreek ik over 'aangeraakt waarnemen'. Met deze term wil ik uitdrukken dat het probleem je werkelijk ter harte moet gaan. 'Oordelen' staat in de methode van Cardijn om

vanuit christelijke waarden en normen tot een duidelijk besluit te komen van hetgeen er aan de hand is. In dit onderdeel worden criteria gezocht waaraan de oplossingsmogelijkheden moeten voldoen. In deze fase kan ruimte ingebouwd worden voor studie en bezinning. In dit bezinningsproces ontstaat er een verbinding van geloof en leven. Op het einde van deze fase gaat men op zoek naar allerlei mogelijkheden die het probleem tot oplossingen kunnen brengen. Uit de mogelijke oplossingen wordt ten slotte die oplossing gekozen (of een combinatie van oplossingen) waardoor het probleem het best kan worden opgelost. 'Handelen' staat in dit model voor het uitvoeren van de beste oplossing(en). Hiervoor kan een werkplan worden opgesteld dat vervolgens wordt uitgevoerd. Bij deze fase kunnen controlemomenten worden ingebouwd. Deze fase wordt afgesloten met een reflectie of evaluatie van het gehele proces. Via deze evaluatie wordt onderzocht of de oorspronkelijke moeilijkheden zijn opgelost.

Het uitvoeren van deze methode vraagt veel tijd. Tijd die kostbaar is omdat gemeenteleden leren zelfstandig om te gaan met de problemen die zich in hun gemeenschap voordoen. Deze methode doet nog iets meer. Het proces om samen tot een oplossing te komen is tevens een vormingsproces. Een proces dus van samen leren geloven van en aan elkaar. In zo'n proces kan tijd vrij gemaakt worden om rond bepaalde onderwerpen op een cursorische manier na te denken, zoals in *Leven uit de bron* gebeurt. In de praktijk heb ikzelf gemerkt dat het vaak een hele worsteling is om de geloofsontwikkeling van mensen (spiritualiteit) en reorganisatie bij elkaar te houden

in een doorlopend proces. Te vaak wint het (re)organiseren het van de geloofsgroei, behept als we zijn met de wens om zo snel mogelijk het probleem op te lossen. En hiervoor willen we soms heel graag een deskundige inhuren die zegt wat we moeten doen.

Ik heb de indruk dat dit boek te cursorisch is opgezet, te sterk oplossingsgericht is en hierdoor te weinig tijd neemt voor het proces van geloofsgroei (individueel en als groep) en leren van en aan elkaar. Het cursorisch gedeelte bestaat uit vijf bijeenkomsten. Slechts een beperkt gedeelte van die bijeenkomsten is bestemd voor geloven, geloofsverdieping en geloofsgroei. Het verbinden van leven en geloven om tot een gezamenlijke geloofsverdieping te komen en vanuit die gezamenlijke verdieping tot gemeenschapsvernieuwing is in *Leven uit de bron* zwak uitgewerkt. In de praktijk, in het werken met dit boek, is het best mogelijk om onvolkomenheden bij te sturen. En ik weet ook dat de expressieve wijze van werken van een begeleider veel kan goed maken. Het enthousiasme, de spiritualiteit en de expressieve werkwijze van een begeleider zijn nu eenmaal niet of zeer moeilijk te beschrijven.

Begeleiding faciliteert en maakt zichzelf overbodig

De methode zien – oordelen – handelen, ook wel bekend als de ‘problem-solving’ methode, zorgt er voor dat de groep subject blijft van haar eigen groeiproces. Hulp kan worden ingeroepen in die fasen en op die momenten dat de groep dat aangeeft. Hierbij geeft de groep zelf aan welke hulp ze nodig heeft. Waar de groep (of de gehele geloofsgemeenschap) subject is en blijft van haar eigen leerproces, haar eigen geloofsgroei en haar eigen tempo van

gemeenschapvorming of –wording bepaalt de gemeenschap zelf wat er dient te gebeuren. Externe begeleiding wordt ingeroepen om het proces of onderdelen van het gehele proces te faciliteren. Van externe begeleiding mag verwacht worden dat ze aandacht heeft voor vier niveau’s van begeleiding. Deze zijn: begeleiding op het niveau van de organisatie; begeleiding op het niveau van de groep, begeleiding op taakniveau en gelovige of spirituele begeleiding. Daarnaast kan het, in de fase van het ‘oordelen’ nuttig zijn als een externe begeleider voorbeelden en oplossingsmogelijkheden van elders (andere geloofsgemeenschappen) inbrengt. Beter is het dat de begeleider de groep motiveert om zelf creatief te zoeken naar oplossingen voor het gestelde probleem. De begeleider neemt de groep liefst niet bij de hand om haar vervolgens te leiden naar de oplossing. Het hoort tot de professie van een externe begeleider (veranderkundige) om zichzelf overbodig te maken en bij te dragen aan het oplossende vermogen van een groep. Een tijd lang mag de groep of gemeenschap op hem leunen, met de wetenschap, de gemeenschap terug op eigen benen te laten staan.

De methode van zien – oordelen – handelen, die later projectmatig werken werd genoemd, kreeg bij toepassing in kerkelijk verband ook wel eens de naam pastoraal opbouwwerk (vooral in katholieke kringen), is erop gericht om het zelfoplossend vermogen van een gemeenschap groter te maken. Met andere woorden een wijze van werken te introduceren en eigen te maken, die de groep zelf kan gebruiken om zelf toekomstige problemen op te lossen, doelen te realiseren, beleid te ontwikkelen en te vertalen in een werkplan. Kerkelijk opbouwwerk laat ruimte

aan de eigen creativiteit van de gemeenteleden en combineert inventiviteit en routinematig werken. In het boek van Noorloos mis ik ruimte voor creativiteit. De helft van het boek bestaat uit bijlagen⁶, die hulp aanreiken om tot oplossingen te komen. Prikkelen ze wel voldoende de creativiteit van gemeenteleden om zelf te zoeken naar mogelijke oplossingen?

verbinden van geloven en leven zwak uitgewerkt

Gepland veranderen heeft het als methode in zich om geloof en leven met elkaar te verbinden. Door deze kwaliteit van het kerkelijk opbouwwerk vindt een gemeenschap haar plaats in de samenleving en wordt haar taak hierin ook duidelijk. De kerkelijke gemeente heeft als voornaamste taak de postmoderne samenleving een halt toe te roepen als deze te ver gaat in het benadrukken van de maakbaarheid van de ons omringende wereld. De parochie is er om de burgerlijke gemeente te laten zien dat aandacht voor de minsten, geluk brengt en dat geloven dat ellende en verdriet nooit het laatste woord hebben steeds weer een nieuw perspectief geeft op leven, zoals God het wil. Want Gods wil is het dat alle mensen zouden leven en wel in overvloed. God keert, zoals we lezen in het boek Numeri (Nu 6, 22-27) zijn gelaat naar ons en schenkt ons vrede. Er staat in de vertaling niet ‘gezicht’, maar gelaat. In het gelaat van een mens kunnen je vreugde zien en hoop,

---

⁶ In de tweede druk stonden 10 bijlagen, in de vijfde druk staan 18 bijlagen.

ontroering en medeleven. God keert zijn gelaat naar ons om ons te laten zien en te laten weten dat hij met ieder van ons begaan is.

Leren geloven is een levenslang proces

Uit het verhaal van de kamerheer van Kandake is me het proces van geloofsgroei⁷ dierbaar. Ook deze groei wordt alleen bepaald door de geloofsleerling. En het proces van geloofsgroei verloopt bij ieder mens verschillend. Een ding is me in de afgelopen jaren wel duidelijk geworden: dat groeien in geloven een langzaam en levenslang proces is. En dit proces verloopt grillig: de ene keer snel, dan weer trager om tot stilstand te komen en dan weer een geweldige vaart te krijgen. Ook in gemeenschappen is dit vast te stellen. In de ene gemeenschap komt men sneller tot een bepaalde geloofsontwikkeling dan in een andere. We kunnen dit vaststellen. Hierover een oordeel geven is niet aan de orde. Om nu in een gemeenschap toe te willen groeien naar een gezamenlijke visie en vanuit die visie te komen tot een werkplan: dat vraagt tijd, veel tijd. De tijd die Mozes nodig had om met zijn volk uit te groeien tot Gods volk, daarvoor waren veertig jaren nodig. Het proces van het samengaan van de drie grote Reformatorische families in Nederland heeft veertig jaar geduurd. Twee voorbeelden om aan te geven dat groeien naar een ander perspectief, een mensenleven kost aan tijd⁸.

---

⁷ Een proces van geloofsgroei is te lezen in meerdere bijbelverhalen (heel mooi wordt het proces van ongelooft naar geloof verhaald in het prachtige verhaal van de Emmaüsgangers Lc 24,13-35). We kiezen voor het verhaal uit Handelingen omwille van het openingsverhaal.

⁸ Birschel, H., (Hg.), *Geistliche Gemeindeleitung. Grundlagen und*

Een leerling vroeg eens aan de Rabbi “ik ben al 20 keer door de bijbel heen gegaan. Is dat nog niet genoeg?” Waarop de Rabbi de leerling ten antwoord gaf: “Hoe vaak is de bijbel door jou heen gegaan?” Bedroef ging de leerling heen.

Het mag geen verrassing heten als ik op deze plaats zeg dat geloofsverdieping van gelovigen de geloofsgemeenschap helpt zich te vernieuwen⁹. Sterker nog, ik ben ervan overtuigd dat de crisis waarin we ons als kerken bevinden te overwinnen is als we meer nadruk leggen op het samen lezen en horen naar de samenleving en naar de Schrift. Als we als gelovigen beter leren luisteren naar mensen en beter leren luisteren naar God die ons vanaf elke bladzijde van de Schrift oproept, om op te breken en onze zekerheden te verlaten¹⁰. Gaan we op deze uitnodiging in dan zijn we in staat om de weg te vinden die Gods weg mag heten. Trots zullen we dan kunnen zeggen dat we

---

praktische Schritte, Aussaat Verlag, Neukirchen-Vluyn, 2003, blz. 41-49
In dit boek is een bijdrage geheel gewijd aan een proces van beleidsontwikkeling waarvoor de gemeente vijf jaar heeft uitgetrokken.

⁹ Ik verwijs hier naar mijn boek dat opgezet is vanuit de hypothese dat geloofsverdieping leidt tot vernieuwing van de kerkelijke gemeente. Hornikx, R., *Spiritualiteit als motor tot vernieuwing. Een model voor parochie en gemeente*, Kok, Kampen, 2002

¹⁰ Niet voor niets heet een geloofsgemeenschap (RK Kerk) parochie. Het is afgeleid van het Griekse woord ‘paroikos’ en betekent ‘bijwoners’. We hebben hier geen vast verblijfplaats. Kenmerkend voor parochie is dan ook haar voortdurend onderweg zijn. We zijn bij definitie een ‘gemeenschap onderweg’.

‘volgelingen of aanhangers zijn van de weg’ (Hnd 9,2).

Leren geloven is ook als gemeenschap een levenslang groeiproces.

Elke methode werkt

De periode in de geschiedenis waarin we ons nu bevinden heb ik op vele plaatsen aangeduid met de metafoor ‘woestijn’¹¹. We bevinden ons in de woestijn. Terugkeer is onmogelijk. En naarmate het langer duurt vooraleer we de verwachte toekomst bereiken, hebben we de neiging om het verleden te verheerlijken. Het verleden wordt hierdoor ons ideaal. Kerkelijke gemeenten gaan dan restaureren en stellen zich sneller tevreden met hapklare brokken. Oplossingen met andere woorden die gemakkelijk toe te passen zijn. Het moge duidelijk zijn dat onze voorkeur niet uitgaat naar deze vorm van kerk-zijn. Nu doen er zich echter in elke kerkelijke gemeente situaties voor die om een snelle oplossing vragen. In dergelijke gevallen is het goed dat er materialen beschikbaar zijn en dat er kerkelijke opbouwwerkers zijn die als crisismanagers ingezet kunnen worden om het probleem snel tot een bevredigende oplossing te brengen¹². Als de crisis is bezworen kan het zinvol zijn het probleem opnieuw te analyseren en naar een betere oplossing te gaan zoeken.

De gehele gemeenschap is draagster van zielzorg

Hoger hebben we aangegeven dat kerkelijk opbouwwerk een

---

¹¹ Hornikx, R., *Geloven in gemeenschap. Parochieopbouw, de sprakeloosheid voorbij*, Abdij van Berne, Heeswijk, 2003

¹² *Leven uit de Bron* dankt voor een deel zijn ontstaan aan een crisissituatie.

bijdrage levert aan gemeenteopbouw. Dit kan, zo gaven we aan, onder de voorwaarden dat de opbouwwerker zichzelf overbodig maakt en dat hij de gemeenschap subject laat zijn van haar ontwikkeling. Deze grondvisie, zo schrijft Michaël Fischer, wordt gedragen door vier pastorale perspectieven: uit en met het evangelie leven; de gehele gemeenschap is geroepen tot medewerking aan de opbouw van de gemeenschap; de gemeenschap dient te worden opgebouwd als een levend organisme en ten slotte, vindt die alles plaats door het ontwikkelen van een leiderschap in partnerschap. Deze vier grondopties kunnen we onderverdelen in twee groepen. Twee grondopties hebben van doen met mensen en de twee andere met de organisatie of met structuren. Leven van en uit het evangelie en vervolgens de medeverantwoordelijkheid van allen aan de opbouw van de parochie hebben met mensen te maken. De twee overigen: opbouwen van een organische structuur en leiderschap in partnerschap hebben meer met organisatie te maken. Waarbij we vlug aantekenen dat deze twee paren niet zonder elkaar kunnen. Het zijn de twee benen waarmee de kerkelijke gemeente haar weg gaat door de tijd.

Tot besluit

Geloofsverdieping is een langdurig proces. Dat heb ik duidelijk willen laten voelen door stil te staan bij een jonge vrouw die zich wil laten dopen. Kerkelijk opbouwwerk is ook een langdurig proces en daarnaast ook nog een veelzijdig proces. Dat heb ik duidelijk willen maken door opnieuw de centrale elementen van de methode van kerkelijk opbouwwerk te beschrijven. Het boek van Noorloos is me te snel. Ik realiseer

me dat de 'woestijnperiode' die we als kerken doormaken het verlangen doet ontstaan naar een leider die zegt hoe het moet, maar dat werkt hoogstens op de korte termijn.

Het boek *Leven uit de Bron* was de aanleiding tot het schrijven van deze beschouwing. Ze heeft tot doel een hulpmiddel aan te reiken om tot een oordeel te komen over het genoemde boek. En om vervolgens het boek in te zetten waar het het best zijn werk zal kunnen doen. Trouw aan de methode van pastoraal opbouwwerk laat ik de lezer zelf subject zijn van zijn eigen leerproces. Ikzelf wilde slechts gids zijn. En als je met een gids door de natuur wandelt doe je wonderlijke ontdekkingen op. Want een gids leert je die dingen zien waaraan je zelf spontaan voorbijloopt.

Rest me ds Marius Noorloos te feliciteren met de vijfde uitgave van *Leven uit de Bron*. En aan hen die in dit boek een goede gids vinden, wens ik veel geluk op de weg die God ons wijst en die wij met God mogen gaan.

René Hornikx

Noorloos, M., *Leven uit de Bron. Via geloofsopbouw naar gemeenteopbouw*, 5de bewerkte en geactualiseerde druk, Kok, Kampen, 2003, 168 blz., €14,90

ISSN 1572-1655

Heeft u het zien staan op het voorblad van deze Nieuwsbrief? Ons blad heeft een ISSN-nummer toegewezen gekregen van het Depot van Nederlandse Publicaties van de Koninklijke Bibliotheek. Met het Depot van Nederlandse Publicaties van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag wordt een tweeledig doel nagestreefd, te weten:

1. De bewaring van het Nederlands geestelijk erfgoed, zoals dat in publicaties is neergelegd en
2. de best mogelijke grondslag te bieden voor de bibliografische verwerking van de in Nederland verschenen publicaties.